

MATTI SALAKKA

Rimpuilevaa rakkautta

Risto Ulmalan tie tiedotusvälineiden sydämiin, pois ja takaisin

Kun kansallinen menestys perinteisesti arvostetuimmissa suomalaislajeissa — murtomaahiihdossa, keihäänheitossa ja erityisesti kestävyysjuoksussa — on viime vuosina jäänyt aiempaa heikommaksi, on virinnyt keskustelua eri urheilulajien arvostuksesta suomalaisten sydämissä. Artikkelissani kysyn, mikä on kestävyysjuoksun asema Suomessa. Esimerkkinä käytän juoksija Risto Ulmalan ympärillä pyörinyttä julkisuuspeliä. Samalla käsitelen kestävyysjuoksun televisioesittämistä ja urheiluselostajan osuutta kestävyysjuoksun tv-representaatiossa esimerkkinä Helsingissä elokuussa 1994 järjestetyt yleisurheilun EM-kisat.

■ Helsingissä järjestettyjen yleisurheilun EM-kisojen päätöspäivänä 14.8.1994 juostiin miesten 5 000 metrin finaali. Ulmala sijoittui juoksussa seitsemänneksi. Ennen kisoja hänet mainittiin useaan otteeseen mitalikandidaattina toiselle matkalle, aiemmin juostuun 10 000 metrin kilpailuun. Tässä juoksussa Ulmala ei onnistunut odotetusti — hänen sijoituksensa oli 17.

Risto Ulmalan seitsemäs sija oli koko Euroopan mestaruuskisojen puhutuin suomalainen kestävyysjuoksusaavutus. Suomen Urheiluliiton päävalmentaja Into Turvanen lausui MTV3:n Tuloruutu ohjelmassa 14.8.1994 Ulmalan 5 000 metrin juoksun osoittaneen, että ”Risto on maailmanluokan juoksija”. Useat tiedotusvälineet taas mainitsivat Ulmalan mitalin jääneen ”harmittavasti kahden sekunnin päähän” (esim. Urheilulehti 1994:33, 23) ottamatta huomioon, että suurin syy pieniin aikaeroihin ei kenties ollutkaan eurooppalaisen kestävyysjuoksukärjen tasaisuus, vaan kilpailun hidas matkavauhti. MTV3:n urheilutoimittaja Jari Porttila arveli Ulmalan sijoituksen olleen niin hyvän kuin jo 10 000 metriä juosseella juoksijalla vain voi olla. Edellä mainitun matkan voittaja, Espanjan Abel Anton, sijoittui kuitenkin puolta lyhyemmälläkin matkalla kolmanneksi. Ulmalan saama laaja huomio asettuu mielenkiintoiseen kontekstiin kun muistetaan myös, että kolme muutakin suomalaiskestävyysjuoksijaa sijoittui Helsingissä pistesijoille: Ritva Lemettinen oli kuudes ja Kirsi Rauta seitsemäs naisten maratonjuoksussa. Harri Hänninen taas sijoittui miesten maratonilla kahdeksanneksi. Heidän suorituksiinsa oltiin tiedotusvälineissä tyytyväisiä, mutta mitään laajaa keskustelua ne eivät herättäneet. Suomen Urheiluliitto valitsi Ulmalan myös vuoden 1994 parhaaksi suomalaiseksi kestävyysjuoksijaksi.

Perinteisesti kestävyysjuoksu — keihäänheiton ohella — on ollut suomalaisten suuri laji. Vaikka ”keihäänheittomaan” arvonimen voisi tänä päivänä Suomen ohella antaa yhtä hyvin Iso-Britannialle tai Ruotsille, ei suomalainen keihäänheittomenestys ole missään vaiheessa totaalaisesti hiipunut. Arvokisamitalit, tai ennen kaikkea huippuheitäjien valtava määrä, ovat taanneet sen, ettei keihäänheitossa ole jouduttu käymään vastaavaa arvokeskustelua kuin kestävyysjuoksussa.

Seuraavassa tarkoitukseni on käsitellä Risto Ulmalan asemaa Helsingin EM- kisojen aikaisessa televisio- ja lehdistömateriaalissa. Samalla pohdin, mitä Helsingin EM- kisat kertoivat kestävyysjuoksun asemasta suomalaisessa urheilukertomuksessa. Analysoin myös miesten kestävyysjuoksukilpailun televisioesittämistä, esimerkkimateriaalinani Helsingin EM- kisojen 10.000 metrin televisioesittäminen. Lisäksi pohdin selostajan osuutta urheilukilpailun televisioesittämisessä.

Ulmalan suuri tilaisuus

Siitä huolimatta, että yhdysvaltalainen Robert (Bob) Kennedy juoksi vuoden 1994 kolmanneksi nopeimman 5 000 metrin ajan maailmassa, näyttää yleisurheilupiireissä yleinen ajatus olevan se, että afrikkalaiset kestävyysjuoksijat ovat tätä nykyä niin ylivoimaisia, että ”valkoisilla” juoksijoilla on menestymismahdollisuuksia vain afrikkalaisten poissaollessa. Esimerkiksi ensimmäisten maastojuoksun Euroopan mestaruuskilpailujen järjestämistä joulukuussa 1994 perusteltiin eurooppalaisten televisioyhtiöiden, urheiluleisön ja kestävyysjuoksijoiden tarpeella saada kilpailuohjelmistoon maastojuoksun arvokilpailu, jonka kärjessä on eurooppalaisia juoksijoita. Kestävyysjuoksuvalmentaja Timo Vuorimaa onkin todennut, ”EM- maastokilpailun muuttavan oleellisesti eurooppalaisten innostusta maastojuoksuun” (Turun Sanomat 19.9.1994). Maastojuoksun maailmanmestaruuskilpailuissa muutaman valtion ylivoima on kärjistynyt: kun ratakisoihin on yksi kansakunta voinut lähettää korkeintaan kolme juoksijaa, saa maastojuoksun arvokilpailuihin osallistua yhdeksän juoksijaa valtiota kohden (näistä kuuden sijoitus lasketaan joukkuekilpailuun), siis yhdeksän juoksijaa myös Marokosta, Etiopiasta ja Keniasta. Suomalaisessa urheilujomalismissa arabieurheilijat on luokiteltu ”mustiksi”: vaikka esimerkiksi kesän 1994 kuudesta nopeimmasta 5 000 metrin juoksijasta neljä oli kotoisin arabimaista, puhutaan urheilusivuilla ja - lehdistä toistuvasti ”mustien ylivoimasta”. Siksi EM- kisoissa, joulukuussa 1994 ”mustan vaaran” poissa ollessa, piti ”Coloradon sudella” ja ”valkoisella neekerillä” (Urheilulehti 1994:30, 12), Risto Ulmalalla olla elämänsä tilaisuus arvokisamitaliin.

Helsingin EM- kisoihin suomalaiset lähtivät suurin odotuksin. Kävelyn ja keihäänheiton ohella mitalimahdollisuuksia nähtiin olevan ainakin aitajuoksussa, seiväshypyssä, kuulantönnössä, maratonilla ja jopa 800 metrillä. Vaikka menestystä siis lähdettiin hakemaan varsin monesta lajista ja etukäteen arvioiden ”varmoja mitalistejakin” oli kolme — Sari Essayah, Valentin Kononen ja Seppo Rätty — yksi urheilija nousi selvästi tiedotusvälineiden suosikiksi. Menestysodotukset kohdistuivat ennen kaikkea Risto Ulmalaan. Tämä ei johtunut siitä, että Ulmalan mitalimahdollisuuksia oltaisiin pidetty edellä mainittuja suurempina, vaan siitä, että mahdolliselle kestävyysjuoksumitalille annettiin erityinen arvo.

Hyvä esimerkki kestävyysjuoksun ja Risto Ulmalan erityisasemasta oli Turun Sanomien julkaiseman kisaliitteen, Helsinki 1994 Extran, kansikuva. Sivun kokoiseen kuvaan oli aseteltu päällekkäin vuonna 1971, edellisissä Helsingissä järjestetyissä EM- kisoissa, kaksi kestävyysjuoksun kultamitalia voittanut Juha Väättäinen sekä Risto Ulmala. Kuvaa oli selittämässä teksti ”Palauttaako Ulmala Suomen juoksun kultakantaan?”. Sivun alalaidassa oli kävelijä Sari Essayah pikkukuvassa ja teksti ”Sari on Suomen valttikortti”. (Turun Sanomat Extra 30.7.1994) Samalla kun Ulmalasta tehtiin Väättäisen manttelinperijä, asetettiin mitalimahdollisuus miesten kestävyysjuoksussa arvokkaammaksi kuin varsin todennäköinen mitali naisten kävelyssä.

EXTRA

Helsinki 1994

Palauttaako
Ulmala
Suomen
juoksun
kulta-
kantaan?

Sivu 7

Pirin jälki
näkyy Stadionilla
Sivu 14

Sari on Suomen valttikortti
Sivu 4

Turun Sanomat Extra 30.7.1994

Aivan kisojen alla Ulmala poseerasi ainakin kahden urheilua laajasti käsittelevän lehden kansikuvassa. Päivää ennen kisojen avajaisia ilmestyneessä Helsingin Sanomien kuu-kausiliitteessä oli laaja Risto Ulmalaa käsittelevä artikkeli. Samoin Ulmalaa käytettiin EM-kisojen markkinoinnissa, myytiinpä mainoksissa sitten sponsorin imagoa tai itse kisalippuja. Suomalaisia esimerkiksi masinoitiin kisapaikalle mainoksella, jonka kuvassa Ulmala kampaaili rinta rinnan 10 000 metrin juoksun voitosta espanjalaisen Serranon kanssa kesäkuussa 1994 järjestetyissä Maailmankisoissa.

Risto Ulmalasta tuli suomalaisille juoksun suurin ennakkosuosikki hyvin monessakin mielessä. Paitsi tiedotusvälineiden ja markkinamaailman, Ulmala oli myös suomalaisyleisön ja vedonlyöjien suosikki. Veikkaus Oy:n voittajavedossa Ulmalalla oli juoksun pienin kerroin. Monet julkisuuden henkilöt — esimerkiksi Suomen Urheiluliiton puheenjohtaja ja ministeri Ilkka Kanerva sekä Juha Väätäinen (Helsingin Sanomat 7.8.1994) — sanoivat uskovansa Ulmalan mitaliin, jopa voittoon. Yleisurheilun tilastoasiantuntijat eivät kuitenkaan asettaneet Ulmalaa kultapallille (Urheilulehti Extra 1994:5, 4- 5).

Kympin Via Dolorosa

Kari Hiltunen, Yle (KH): Rauhallisesti juoksee Risto Ulmala, hän on aina poiminut edellään menevistä sen, joka alkaa pudota pääjoukosta. Mutta mitä nyt tapahtuu?

Hannu- Pekka Hänninen, Yle (HPH): Nyt Riston askel alkaa kyllä painaa.

KH: Yllättävästi Risto alkaa jäädä pääjoukosta, hän alkaa pudota tästä vauhdista. Mikä pettymys. Yhtäkkiä eroa on 20 metriä. Sitä on 25 metriä, 30 metriä. Risto ei jaksa pysyä tässä vauhdissa. Mennään 28.20:n vauhtia ja Riston peli on tässä juoksussa pelattu. Vai-tettavasti.

HPH: Stadion huokaa pettymyksestä, Risto Ulmala alkaa jäädä 10 000 metrin loppukilpailun pääjoukosta.

KH: Tämä ei todellakaan ollut tämän juoksun käsikirjoitus. Se ei ollut tämän juoksun tarkoitus. Yleisö oli tullut tänne katsomaan menestyvää suomalaista kestävyysjuoksua. Naiset menestyivät vielä maratonilla kohtuullisesti ja sen jälkeen odotettiin, että Risto Ulmala jatkaisi samaa rataa. Jotain on nyt pielessä — Risto Ulmala on sanonut olevansa elämänsä kunnossa, mutta tuo ei nyt siltä näytä. Kovin heppoisesti Risto tuosta vauhdista tipahti. Jotain täytyy olla nyt vinossa. Risto Ulmala ei ole radalla oma itsensä.

Suurten ennako- odotusten jälkeen ei ollut yllätys, että EM- kisojen avauspäivään sijoittuneen 10 000 metrin finaalin Yleisradion televisiolähetys oli ladattu erittäin suurin ennako- odotuksin. Juoksua olivat selostamassa Kari Hiltunen ja Hannu- Pekka Hänninen, jotka kuuluvat urheilutoimituksen kokeneimpaan, johtoasemassa olevaan kaartiin. Myöhemmin juostua 5 000 metrin finaalia selostivat koko kesän eri urheilutapahtumien vakioselostajiin lukeutuneet Antero Mertaranta ja Antero Viherkenttä, mutta Hiltunen ja Hänninen haluttiin/halusivat selostamaan, kun Suomea juostaisiin takaisin Euroopan huipulle.

Selostajan osuutta kuolemattomissa urheilusuorituksissa ei pidä aliarvioida: hyvänä esimerkkinä tästä on Anssi Kukkosen ura. Lähes joka kerta, kun julkisuudessa nousee esiin suomalaisen juoksun ”suuri puolituntinen”, päivä jolloin Lasse Viren ja Pekka Vasala voittivat 5 000 ja 1 500 metrin kultamitalit Münchenissä 1972, mainitaan myös se, kuinka juuri Kukkonen selosti juoksut Yleisradiolle. Urheiluselostajat ovat henkilöitä, jotka herättävät suuria tunteita, tai paremminkin urheilukilpailujen herättämät tunnelataukset kulminoituvat usein selostajiin. Esimerkiksi Suomen Urheilulehden yleisönosaston tavallisimpia keskustelunaiheita ovat televison urheiluselostajat.

Helsingin 10 000 metriä osoitti, että toimittajilla on (ainakin) kaksi, toisistaan melko selkeästi poikkeavaa selostustyyliä. Ennen Ulmalan putoamista juoksussa käytettiin selostustyyliä, jota voi kutsua tunteelliseksi. Siinä korostettiin kansallisia arvoja ja luotiin läheisyyttä televisiokatsojiin. Pääosassa selostajista oli tällöin Kari Hiltunen:

Risto juoksee tyylilleen uskollisena pääjoukon viimeisenä. Siinä on taas pari miestä putoamassa ja Risto ohittaa heidät. Kyllä Risto edelleen hyvännäköisesti juoksua juoksua jat-

kaa (...) Ja Risto parantaa asemiaan kun matkaa maaliin on 11 kierrosta. Yleisö tietysti innostuu kotistadionilla kannustamaan Ristoa (...) tämä on hänen elämänsä suurin ja haasteellisin hetki toistaiseksi, Helsingin Olympiastadionilla, omista EM- kisoissa mahdollisuudet vaikka mihin.

6 000 metrin jälkeen, kun kärkiryhmässä ei enää ollut suomalaista, selostus muuttui analyttisemmäksi. Se alkoi muistuttaa enemmän vaikkapa yleisurheilun Grand Prix- kisojen selostusta kuin arvokilpailujen kansallisuuskeskeistä tyyliä, esimerkiksi eri juoksijoiden taustoja käytiin läpi:

Frankel lisää löylyä. Frankehan oli Monte Carlon mailinjuoksussa, jossa Morcéli juoksi maailmanennätyksen, hyvin mukana, joten kiriherkkyttä hänellä saattaisi olla.

Samalla, kun alettiin käyttää etäisempää tekniikkaa, selostuksessa otti pääroolin Hannu-Pekka Hänninen.

Myöhemmin juostussa 5 000 metrin finaaliassa odotukset olivat pienemmät ja selostus tyyli alun alkaen analyttisempi. Enemmän kuin Ulmalasta toimittajat Mertaranta ja Viherkenttä puhuivat esimerkiksi juoksun taktiikasta ja väliajoista. Heti lähtöviivalle järjestäytydessä selostajat pyrkivät ikään kuin suitsemaan liian yltyöpäisiä menestysodotuksia:

Tässä Risto Ulmala, joka on juossut hyviä juoksujia mailista maratoniin saakka (...) ehdoton ennakkosuosikki on kuitenkin Dieter Baumann.

Samanaikaisesti Ulmalan ensiesiintymisen, 10 000 metrin juoksun, kanssa oli käynnissä toinen etukäteen arvioiden suomalaiskatsojia kiinnostava kilpailu, miesten keihäänheiton karsinta. Pääallekkäisyysistä johtuen Ulmalan juoksua ei päästy kovin paljon valmistelemaan ennakolta. Vaikka keihäänheitokuvien taustalta kuului kenttäkuulutuksen juoksijoiden esittelyä, ensimmäiset visuaaliset merkit illan suomalaisittain tärkeimmästä finaalista tulivat vain pari minuuttia ennen kilpailun alkua, juoksijoiden jo järjestäytyessä lähtöviivalle. Samalla hetkellä kun 10 000 metrin juoksuun tuultiin kuvallisesti mukaan, alkoi myös televisioselostus. Selostajat nostivat juoksijoista ensimmäisenä esiin Ulmalan, mutta kameran esittelyt alkoivat belgialaisesta Vincent Rousseauista, jonka 10 000 metrin ennätys oli juoksijajoukon paras.

Miesten 10 000 metrin loppukilpailussa ei ollut kesän tulosten perusteella selkeitä ennakkosuosikkeja. Kilpailuun lähdettiin hieman samanlaisista asetelmista kuin useasti arvokilpailujen maratonille — ennakkosuosikkeja etsittäessä oli nojaututtava muuhun informaatioon kuin kesän parhaaseen tulokseen. Usealla lopulta kisassa menestyneellä juoksijalla ei ollut joko lainkaan tilastotulosta kesästä 1994, tai sitten heidän juoksemansa ajat eivät olleet vertailukelpoisia. Tätä taustaa vasten sille, että Ulmalalla oli kilpailijajoukosta kesän 1993 kolmanneksi nopein tilasto aika, annettiin ennakkotiedotuksessa yllättävän suuri arvo. Eittämättömällä ennakkosuosikeilla kuten Rousseauilla (kisassa 2.), Saksan Frankella (3.) ja Italian Panetalla (keskeytti) kun ei ollut tilastotulosta lainkaan. Tässäkin suhteessa kuvaruudun välittämä informaatio poikkesi selostajista (ja lehdistä) — kuvaruututeksteissä vertailuajoiksi otettiin juoksijoiden ennätykset, ei kesän parhaita tuloksia.

Viimeisen viiden vuoden aikana yleisurheilun suurkilpailujen televisioinnissa näyttää tapahtuneen selkeä muutos. Veijo Hietala ja Ari Honka- Hallila ovat luonnehtineet sitä osana laajempaa ilmiötä, jota he kutsuvat ”todellisuuden paluuksi televisioon” (Hietala & Honka- Hallila 1992). Urheilun televisiorepresentaatio on tullut lähemmäksi stadionkokemusta. Television lajityypin ei missään vaiheessa saaneet kovin postmo-

demeja piirteitä — urheilun suurkilpailut ovat ulkoiselta muodoltaan muuttuneet historian kuluessa yllättävän vähän, ja televisioinnin lähtökohtana on kaiken aikaa ollut tietyille lajille urheilukenttien ulkopuolella syntynyt tai synnynyt representaatio. Useat urheilulajit ovat narratiivisia jo sinällään, niitä ei ole tarvinnut erityisesti televisiota varten narrativisoida. Silti selkeitä erojakin on nähtävissä. Los Angelesin 1984 ja Soulin 1988 olympiakisoissa kisapahtumat lavastettiin kaikkein voimallisimmin television omalle koodikielelle. Luonteenomaista tälle oli esimerkiksi kuvan ulkoisen musiikin käyttö maalintulohidastuksissa sekä muut äänitehosteet, samoin kuin kilpailujen esittäminen kahden etukäteen nimetyn titaaniin — mestarin ja haastajan — kamppailuna sekä kilpailijoiden ruumiiden ”pilkkominen” tarkasti rajatuilla lähikuvilla (Masterman 1989, 137- 138, Hietala 1989, 20). Esimerkiksi Barcelonan olympiakisoissa 1992 ja Stuttgartin yleisurheilun MM- kisoissa 1993 käytettiin huomattavasti perinteisempää kuvakieltä. (Salakka 1993, 33- 34)

Jos Los Angelesia ja Soulia pidetään yhtenä sekä Barcelonaa ja Stuttgartia toisena ääripäänä, sijoittuu Helsingin EM- kisojen televisiointi niiden väliin. Helsingissä käytettiin useampia erilaisia audiovisuaalisia keinoja kuin Barcelonassa ja Stuttgartissa — esimerkiksi tästä ovat pitkillä matkoilla juoksuradalla liikkuvasta ajoneuvosta otetut lähikuvat ja johdossa olevan juoksijan kotimaan osoittaminen kuvaruudussa tankoon nousevalla lipulla sekä pikamatkoilla voittajien juoksun esittäminen hidastettuina ”yksilösuorituksina”. Televisioinnista syntyntä kokonaisvaikutelmaa voi kuitenkin kutsua perinteiseksi, jos sitä verrataan Soulin tai Los Angelesin televisiointeihin. Helsingin televisiointeja leimasi silti perinteinen voittajien korostaminen kiihkeiden kamppailujen kustannuksella. Esimerkiksi 10 000 metrin juoksun maalintulon hidastuksissa korostettiin espanjalaista voittajaa ja keskityttiin siihen, kuinka hän ohitti Rousseauin. Erityisesti korostettiin dramaattista kuvaa loppusuoran puolivälistä, jossa Anton nousee Rousseauin rinnalle ja juoksijoiden kasvoista on luettavissa, kuinka toinen tajuaa kyllänsä varmistuneen, toinen voiton karanneen. Juuri tämän kuvan nostaminen avainkuvaksi kertoo ohjaajan pyrkimyksestä yhtäältä estetisoida kilpailu ja toisaalta päästä kilpailijoiden ”pään sisään”, etsiä ratkaisevien hetkien mentaalisia ulottuvuuksia. Pääosassa oli kuitenkin voitto, esimerkiksi maaliviivalle asti jatkunutta erittäin kovaa kamppailua pronssimitalista ei samassa mielessä huomioitu. Myös muiden juoksulajien maalintulohidastuksissa tapahtui loppukirikamppailujen katkaisemisia ”kesken”, toisin sanoen miltei heti, kun voittaja oli saatu maaliin.

Kenellä oikeus suoritusten arviointiin?

Syksyllä 1994 ilmestyneessä Suomen Urheilulehden numerossa pikajuoksija Sanna Hernesniemi kiinnitti huomiota heti suorituksen jälkeisiin haastatteluihin. Hänen mukaansa urheilija ei ole minuutissa voinut itse analysoida suoritustaan, eikä ole oikeassa mielentilassa löytääkseen suoritusta kuvaavia sanoja (Urheilulehti 1994:38, 8- 9). Välittömästi kilpailusuoritusten jälkeisiä haastattelulauseuntoja analysoitaessa olisikin otettava huomioon se, että kilpailija on juuri päättänyt äärimmäisen raskaan fyysisen suorituksen. Toinen huomioitava asia on vastausten tarkoitus tuottaa sopivia selityksiä eri tilanteisiin ja eri kuulijakunnille — erilaisia kovimmille kilpakumppaneille, urheiluyleisölle, valmennusstipendeistä päättävälle ja sanomalehden toimittajille (Eskola 1994, 72). Vaikka haastattelut eivät näin paljastaisikaan lopullisia totuuksia, niistä voidaan kuitenkin lukea vihjeitä diskurssien hierarkioista, toisin sanoen sitä, kenellä tai keillä on lopulta oikeus suoritusten arvioimiseen — toimittajalla.

urheilijalla, valmentajalla, stadionin yleisöllä vai jollain muulla. Barcelonan olympiakisoissa, jossa kentällä työskenteli suomalaisten oma televisioyryhmä tekemässä haastatteluja, valittiin selkeästi uusi haastattelutyylä, joka ei kuitenkaan jäänyt elämään. Haastatteluissa, joista melko suuren osan teki Yleisradion urheilutoimituksen päällikkö Kari Mänty, tuotiin tulosvas- tuuta urheilukentille. Epäonnistuneilta urheilijoilta vaadittiin selitystä siitä, miksi nämä valtion varoille kisoihin valmistautuneet kotimaansa edustajat eivät onnistuneet suorituksissaan odotusten mukaisesti.

Margaret Morsen mukaan yhdysvaltalaisessa televisiossa urheiluselostaja on esinäki- jä, katsojien puolella oleva välittäjä, joka suodattaa ja selittää kilpailua, kertoo monimutkai- sesta tapahtumasta sen, mikä on katsojalle oleellista (Morse 1983, 58). Yhdysvaltalaisen selostajan tulee olla (ainakin näennäisen) innostunut ja eläytyvä, hän ottaa samanlaisen aseman kuin olettaa kotikatsomossa otettavan aina "Look at these muscles, there's a great athletic" - huudahduksia myöten (Morse 1992). Vaikka urheilun televisoinnilla Suomessa ja Yhdysvalloissa ei lienekään paljon yhtäläisyyksiä, käyttää suomalaisselostajista eläytyvää tyyliä ainakin Mauri Myllymäki, joka kesällä 1994 selosti muun muassa uintia, talvella 1995 halliyleisurheilua.

Helsingin kisoissa tietty perustilanne oli melko samanlainen kuin Barcelonassakin — kisat eivät sujuneet suomalaisittain erityisen hyvin. Myös Helsingissä taistoon lähdettiin suu- rin odotuksin, mutta venymisiä ja yllätysmenestyksiä ei nähty. Urheilijat eivät pystyneet vas- taamaan (yltiöoptimistisiin) ennako- odotuksiin, vaan kykenivät korkeintaan oman kunton- sa mukaisiin vakiosuorituksiin (s. myös Hietala 1993, 21). Toisin kuin Barcelonassa, Helsingin- gissä tiedotusvälineet kuitenkin käsittelivät urheilijoita hyvin helläkäteisesti.

Vaikka lähetykskohtaisia eroja olikin havaittavissa, käytettiin kesän 1994 television yleisurheilulähetyksissä varsin etäistä selostustyyliä. Morsen teorian positiota esikatsojana suomalaisselostajat eivät ottaneet. Kun sanoma- ja aikakauslehdistö näyttää toistavan mel- ko kriittikkömästi kuvaa Suomesta kestävyysjuoksijoiden kotimaana tai kestävyysjuoksijas- ta suomalaisen sankarin prototyypinä, television ote on analyttisempi. Yleisradio otti Hel- singin lähetyksissään kaksi diskurssia: stadionilla painotettiin kyllä kansallisuutta, mutta asiantuntemus nähtiin oleellisempänä kuin hengen luominen televisioyleisöön. Kisastudios- sa sitä vastoin pyrittiin vihkimään muut kuin yleisurheiluasiantuntijat kisatapahtumiin enem- män tai vähemmän aidolla innostuksella kaikesta mitä stadionilla tapahtui. Kisastudio sai näin toisenlaisen roolin kuin muutamissa muissa viime aikojen suurkilpailuissa, vaikkapa Stuttgartin MM- kisoissa 1993. Kun Stuttgartissa nimenomaan kisastudiota käytettiin suori- tusten arviointiin, sen funktio oli Helsingissä tuttuuden ja kodinoloisuuden tuominen suuriin kisakuvioihin. Analyysiä taas haettiin esimerkiksi kävely- ja maratonkisoihin suorituksen ai- kana toteutetuilla reitinvarsihaastatteluilla.

Kun Yleisradio välitti EM- kisoja kotikatsomoon suurella volyyymilla, pyöivät MTV3:n ki- saraportit pitkälti toimittaja Jari Porttilan ympärillä. Porttila otti kaksijakoisen roolin, hän oli ko- tiyleisölle urheilijoiden tuttu, joka muun muassa maisteli shampanjaa Seppo Rädyn kanssa keskellä katua keihään hopeamitalin jälkeen. Sitä vastoin urheilujohtoa kohtaan hän otti "tut- kivan jomalistin" roolin, jossa hän esimerkiksi yritti kysellä kestävyysjuoksun päävalmentajal- ta Lasse Mikkelsenilta menestymättömyyden syitä Tuloruudussa 14.8.1994. Mikkelsen ei kuitenkaan suostunut keskustelemaan Porttilan nostamista kysymyksistä, vaan käänsi jutus- telun vitsailuun ja epäolennaisuuksiin. Toimittajilla oli kuitenkin selvää pyrkimystä siirtää tu-

losvastuuta korostavaa "tulos tai ulos" - ajatusta urheilijoista valmennusportaaseen.

Diskurssien hierarkian näkökulmasta Risto Ulmala edustaa suomalaisessa kestävyysjuoksussa hahmoa, joka on ottanut itselleen oikeuden suoritustensa arvioimiseen. Huolimatta siitä, että suomalaiset kokivat Helsingin kisoissa suuria ja pieniä pettymyksiä monissa lajeissa, Risto Ulmalan epäonnistuminen kymppin juoksussa kosketti aivan erityisesti. Stadionilla Ulmalalta juoksun epäonnistumista tentannut Yleisradion toimittaja Bror- Erik Wallenius aloitti silti haastattelunsa asettumalla itse puolustajaksi, sanoen tietävänsä, ettei Ulmalan kunnossa ollut mitään vikaa. Ulmala näytti kuitenkin odottavan syytöksiä, muuten on vaikea ymmärtää hänen valmiiksi puolustuskannalle asettuvaa suhtautumistaan. Hän ei keskittynyt oman suorituksensa arviointiin, vaan otti lähtökohdaksi muut juoksijat. Hän vertasi suoritustaan keskeyttäneeseen Italian Panettaan ja katsoi tähän verrattuna menestyneensä kohtuullisesti. Noin puoli tuntia juoksun jälkeen pukuhuonehaastattelussa hän sanoi uskovansa, ettei kukaan muu suomalaisjuoksija olisi tänään menestynyt häntä paremmin. Sama strategia oli nähtävissä myös paremmin menneen 5 000 metrin jälkeen — Ulmala nosti esiin ne hänet 10 000 metrillä voittaneet juoksijat, jotka nyt jäivät taakse. Itse asiassa jo Barcelonan olympiakisojen haastatteluissa oli havaittavissa Ulmalan tapa etsiä haastattelutilanteissa suorituksensa legitimeetti muista juoksijoista ("maailmanmestariakin menee aikavertailuun (...) rassas muitakin kuin minua, et eihän siin kukaan kauheen kovaa juossu", ks. Salakka 1993, 24- 25), mutta aiemmin siihen oli liittynyt myös itseironiaa. Sen sijaan Helsingin 10 000 metrin jälkeen juoksija oli kuin varkaista yllätetty.

Risto Ulmalan parhaat kisat ovat toistaiseksi olleet Splitin Euroopan mestaruuskilpailujen 1990, jossa hän sijoittui 5 000 metrillä kuudenneksi, ja Tokion MM- kisat vuotta myöhemmin, missä hän oli samalla matkalla seitsemäs. Menestysten jälkeen alkoivat vaikeudet: Barcelonan olympiakisoissa Ulmala keskeytti 10 000 metriä, eikä selvinnyt 5 000 metrin alkuerästä finaaliin. Stuttgartin MM- kisoihin Ulmala ei lähtenyt, vaikka hänet joukkueeseen valittiinkin ja kunto oli selkeästi nousussa. Ulmala katsoi kuitenkin, ettei ollut oikeutettu edustuspaikkaan, koska ei saavuttanut alunperin asetettua tulosrajaa. Kahden viime vuoden esityksen jälkeen olisi olettanut, että Ulmala olisi voinut valmistautua Helsinkiin ilman erikoisempia ennakko- odotuksia.

Tiedotusvälineet alkoivat kuitenkin rakentaa juuri Ulmalasta EM- kisojen pelastajaa. Heti keväällä, kun Ulmala saapui Coloradon talviharjoittelumaastoistaan ja voitti Suomen maastojuoksumestaruuden, uutisoitiin "voittajan paluuta" laajasti (esim. Urheiluruutu 15.5.1994). Kesän edetessä tahti vain kiihtyi, Ulmalaa alettiin pitää lähes vamana mitalistina. Perusteeksi Ulmalaan kohdistuneille odotuksille eivät riitä hänen sinänsä hyvät juoksunsa. Ulmalan julkisuuskuvassa täytyykin olla jotain, mikä kerta toisensa jälkeen nostaa hänet medioiden vakioaiheeksi riippumatta siitä, minkälainen hänen juoksumenestyksensä kulloinkin on.

Lännenmies ja tukkisankari

Ulmalan hahmo, julkisuudessa, urheilukentillä ja televisiokameroiden edessä rakentunut (ja rakennettu) julkisuuskuva, on ristiriitainen. Siihen liittyy runsaasti piirteitä, joihin monen urheilua seuraavan on helppo samaistua. Tietynlainen omapäisyys ja herraviha alkavat Ulmalan kohdalla olla jo kliseitä. Oleellista Ulmalassa on myös se, että hän on vastaus tietynlaiseen vapaudenkaipuuseen: niin mentaalisesti oman tien kulkijana kuin myös fyysisesti Co-

loradon lämmössä talvet asustavana. Ulmala on kuin nykyaikaistettu painos lännen pyssymiehestä tai kotimaisen elokuvan tukkisankarista. Hän on maininnut, että vaikka hän jäisikin vaille arvokisamitaleja, elämä huippu-urheilijana on ollut kannattavaa nimenomaan sen tuoman vapauden takia. Urheilun avulla hänellä on ollut mahdollisuus elää elämää joka on — kestävyysharjoitteluun oleellisesti kuuluvasta kovasta työstä ja kieltäymyksistä huolimatta — arkirutiinin yläpuolella. Mielenpitoilleen pakolaisista ja taiteesta hän on myös mitä ilmeisimmin löytänyt kaikupohjaa osasta urheiluyleisöä — Ulmala on esimerkiksi hämmästellyt ääneen ”hyvin pukeutuneita, pakolaisina esiintyviä nuoria miehiä”. Lisäksi hän on kertonut, ettei ole elässään lukenut ensimmäistäkään kirjaa (Mielonen 1994, 19- 20). Näin Ulmalan karismaattisuus liittyy ajankohtaisiin ideologisiin ja moraalisiin ristiriitoihin, jotka saavat hänessä fyysisen hahmon. Ulmalan mielipiteiden kautta penkkiurheilijatkin työstävät käymistilassa olevia arvoja.

Edellä kuvatut seikat, niin varmasti kuin ne tekevätkin Ulmalasta potentiaalisen sankarijuoksijan, eivät kuitenkaan yksin niitä selittämään hänen saamaansa suurta julkisuutta. Ulmala-hahmo on liukuva ja moniulotteisempi, hän on muutakin kuin kansan ”syvien rivien” ääni. Tuota ”jotakin” on kutsuttu herkkyydeksi, ja tietynlaista haavoittuvuutta Ulmalassa onkin havaittavissa. Tällaiset luonteenpiirteet ovat perinteisesti feminiineiksi miellettyjä. Arto Bryggare - hahmon tapaan Ulmalan julkisuuskuva onkin tietyllä tapaa androgyyni. Mutta toisin kuin Bryggare, Ulmala ei osoita koko tunteidensa kirjoja, hän ei esimerkiksi itke televisiokameroiden edessä tappion jälkeen. Näin Ulmalassa ei ruumiillistukaan elämän tuska, se ettei kovaakaan työtä aina palkita. Ennenminkin hän on osoitus siitä, että sateenkaaren päässä on kultaa. Ulmala löytää kaikesta lopulta jotain positiivista ja uskaltaa iloita vaatimatommastakin menestyksestä. Esimerkiksi EM- kisojen seitsemännen sijan jälkeen Ulmala jäi stadionille vastaanottamaan yleisön suosionosoituksia, vaikka perinteisesti yleisurheilussa mitalilta jääneet saavat jäädä kentälle vain osallistuttuaan muutamiin ”erityisen raskaisiin” urheilulajeihin kuten 10- otteluun tai maratonjuoksuun.

Risto Ulmalan hahmossa on paljon särmikkyyttä. Lasse Virenin tähtikuvassa sovittuivat aikanaan monet sinällään yhteensopimattomat maailmat (koti- maailma, massat- eliitti, yksityisyys- julkisuus, metsä- areena ja niin edelleen ks. Salakka 1994, 29- 33 ja 36- 37). Sitä vastoin Ulmalassa monet vastakkaisuudet kärjistyvät. Ulmalan asema kestävyysjuoksukertomuksessa saa aikaan sen, että yhtäältä hänessä olisi potentiaalia kuolemattomaksi tähdeksi, mutta toisaalta hänen olisi menestyttävä muita suomalaisia huippukestävyysjuoksijoita — vaikkapa Hännistä tai Ritva Lemettistä — paremmin säilyttääkseen paikkansa suomalaisessa kestävyysjuoksukertomuksessa. Kun Ulmalasta vielä Helsingin kisojen alla tuli selkeä mitalikandidaatti, olisi voinut kuvitella että hänen olisi sijoitettava aivan kärkeen saadakseen synninpäästön tiedotusvälineiltä ja urheiluyleisöltä.

Toisin kuitenkin kävi. 10 000 metrin juoksun epäonnistumisen jälkeen 5 000 metrin pistesijakin toi hyväksynnän, johti jopa ylistyssanoihin. Jo alkueräjuoksu, jossa Ulmala kiri sijoituksellaan (neljäs) suoraan jatkoon, sai osakseen suitsutusta. Useaan otteeseen todettiin eri tiedotusvälineissä, että ”radalla oli nyt aivan eri mies” (esim. Turun Sanomat 12.8.1994). Alkueräjuoksujen korostaminen ei ole yleensä kuulunut suomalaiseen urheilujournalismiin. Esimerkiksi Lasse Virenin kohdalla korostettiin toistuvasti sitä, kuinka hän selvisi jatkoon helpoimmalla mahdollisella tavalla, vähiten voimia kuluttaen. Nyt näkyvä esiintyminen alkuerässä oli osa Ulmalan uutta tuleamista, joka lopulta mahdollisti sen, että suoma-

lainen oli onnistunut kestävyysjuoksusuorituksessaan yltämättä palkintopallille asti. "Suomalaiseksi kestävyysjuoksumenestykseksi" riitti nyt se, että Ulmala palautti Suomen kolmen vuoden tauon jälkeen pistesijakantaan. Ainoastaan televisiossa 5 000 metrin finaalia selostanut Antero Viherkenttä mainitsi, että paremminkin olisi voinut mennä:

Viherkenttä: Vähän hirvitti, kun Risto oli niin kaukana, että eihän tuolta ehdi millään mukaan, kun tosi meno alkaa (...) Suomen kansa ei kuitenkaan unohda Ristoa, vaikka hän varmaankin on pettynyt suoritukseensa. Siinä meni tavallaan vuoden työ sen verran hukkaan."

Helsingin EM- kisat ja niitä edeltävä julkisuus osoittavat epäilyt kestävyysjuoksun merkityksen vähenemisestä vääriksi. Odotuspaineiden kasautuminen niin selkeästi Risto Ulmalan harteille osoittaa, että menestyminen miesten kestävyysjuoksussa olisi taannut suomalaisille täydelliset kotikisat. Vaikka suuri yleisö olisikin tällä hetkellä epävarma kannastaan, toisin sanoen pohtisi mikä urheilulaji on sille merkittävin, on tiedotusvälineille kestävyysjuoksun merkitys yhä suuri. Se tarvitsi vain juoksijan, joka olisi sekä suorituksiltaan että julkisuuskuvaltaan sopiva kestävyysjuoksutähdeksi.

KIRJALLISUUS

- Eskola, Jari (1994) Juoksupuheita. Teoksessa Erkki Vettenniemi (toim.) Juoksun hurma ja tuska. Helsinki: Kirjayhtymä 1994, 70- 83.
- Hietala, Veijo (1989) Median mytologiaa ja retoriikkaa. Urheilu televisiossa. Peili 13(1989)4- 5, 18- 21.
- Hietala, Veijo ja Honka- Hallila, Ari (1992) Todellisuuden paluu televisioon. Lähikuva (1992):1, 38- 46.
- Hietala, Veijo (1993) "Joka kuuseen kurkottaa ..." Televisio, olympialaiset ja kansallinen psykohistoria. Lähikuva (1993)3- 4, 17- 23.
- Masterman, Len (1989) Medioita oppimassa — mediakasvatuksen perusteet. Suomennos Tuomas Nevanlinna. Suomennoksen toimitus Jukka Sihvonen. Helsinki: Kansan Sivistystyön Liitto.
- Mielonen, Matti (1994) Syntynyt juoksemaan. Helsingin Sanomat kuukausiliite (1994):16 (6.8.1994), 18- 20.
- Morse, Margaret (1983) Sport on Television. Teoksessa E. Ann Kaplan (ed.) Regarding Television. Los Angeles; American Film Institute 1983, 44- 66.
- Morse, Margaret (1992) Luento Suomen Elokuvatutkimuksen Seuran kesäkoulussa 15.8.1992.
- Salakka, Matti (1993) Kestävyysjuoksu kansallisena tarinana. Lähikuva (1993)3- 4, 24- 40.

Muut lähteet

- Helsingin Sanomat 16.5.1994.
- Helsingin Sanomat 6.8.1994
- Helsingin Sanomat 7.8.1994
- Suomen Urheilulehti (1994):30 (28.7.1994)
- Suomen Urheilulehti (1994):31 (4.8.1994)
- Suomen Urheilulehti Extra (1994):5 (4.8.1994)
- Suomen Urheilulehti (1994):33 (18.8.1994)
- Suomen Urheilulehti 1994:38 (22.9.1994)
- Turun Sanomat 16.5.1994
- Turun Sanomat Extra 30.7.1994

Ei- kirjalliset lähteet

- Tulosruutu MTV3 17.4.1994.
- Tulosruutu MTV3 7.8.1994
- Tulosruutu MTV3 14.8.1994
- Urheiluruutu TV 1 15.5.1994.
- Urheiluruutu TV 1 25.7.1994